

ADY ENDRE

(A HÍD KÖNYVTÁR ADY-FÜZETÉNEK MARGÓJARA)

Ady Endre a magyar történelmi folyamat legmélyebb értelmű titkos jelentőségű, küldetéses kiteljesedése. Igaz emberéletre és igaz magyar sorsra vezérlő kalauz, a legsúlyosabb sodrású magyar költő. Soha egy költő népe történelmének, örök forradalmi indulatának, a népi-faji géniusz lendítő lázának ilyen forró, ilyen tudatos edénye nem volt, mint Ady Endre. A Mindent akarta és bírta, a valóban és ma valóbban, mint valaha, ő és csak ő, a harcos, a forradalmas, tragédiás Ady jelenti és jeleníti a magyar Mindent és az Ember Mindenét.

A magyar Jövő — Ady Endre.

Es ha Ady nem lesz, vagy nem lehet — a magyar már csak történelmi múlt.

A történelmi folyamatot, amely a csodásan, a fáradtan s mindig új Anteusz-erővel ébredő magyar gondolatnak európai értelmet, kifejezést, hivatást, hitet, lelket, helyet, vezérlő Igét adott, az ő sorsnéző szemei itták fel és ő bontotta ő és új legendák lobogójává e folyamatot; a XVI. század lelki zendülésével kibomlott magyar szellemiség életere benne zúgott fel újra soha nem hallott zuhatagos erővel, tudattal és tragédiával. Magyar századok balog, bús históriája gyűlt a lelkében és a csordultig telt magyar siratnivalók Ady szemeiből patakzottak elő. Ady magába olvasztotta a magyar múltat és a magyar múlt egy prizmán, az Ady-prizmán mutatta fel magát sirós, jajos, proféta-lázban. Milliő gyökerű volt s millió gyökérrel lelke kriptáiba belefájta az ezeréves siralmas dacos-dalos magyar históriát. Benne béklyózott fájdalom zörögtek láncok fenyegető kórusait. Dalokat dalolt, amelyek nem is az ő dalai voltak; az új idők új dalait komor magyar századok küldték fel sírjukból, doh és penész, a nyirkos gyász küldte azokat, hogy pirosan és életesen verődjenek átokká az Ady-versek száján. S hogy újra átok verje, mert bús merészség volt, amit akart, és ha akart a magyar emberré válást akaró vággyal fordulni a Nap felé, bús merészség volt az is.

Magyar végzet volt Ady Endre, mert a magyar végzetet sírta. Életet akart és csak a százados magyar. Halált látta. Élete és halála magyar példázat, szent magyar legenda, mely nem tud legendává szentesülni, példázattá elemedni, mert halálát is ellopják és kimérik a magyar kimérik. S akik ellen életében küzdött, halálában is meggyilkolják.

Sietett élni és rohant halni, mert sem élni, sem halni nem lehetett olyan poétának, olyan magyarnak, olyan messiásnak, mint amilyen ő volt. Ő volt a Poéta, ő volt a magyar Messiás és ő volt az elrendelészterű magyar. Megváltó akart lenni, magyar Megváltó és méltó Kálváriához jutott.

Mert ő azért pusztult, azért jutott el az éjszakáig, amiért sírt: a magyar gyászért. Mert bús, halálszagú volt a magyar róna és kinek volt halálosabban halálos a magyar Róna, a magyar élet, a magyar történelem új balsága, korcs urak ficámos, ferde politikája, a golgotás nép aratástalan aratása, kinek fáj halálosabb lombokkal, mint Önd vezér unokájának, Dózsa György unokájának és Esze Tamás áru-lástalan komájának, a diósadi Adynak. Amikor az országban svábokból jött magyarok karmesterkedték a recsegő nacionalizmus marsait. S

a Halált kellett énekelnie, látni, prédikálni, átkozni és áldani a Halált, mert olyan nagyon kellett volna az Élet, a kiincs, a birtok, a lehetőség, a bírás, a szépség, de híres magyar birtokperек dúsai csak a halált szánták álnök címborául a nincstelen magyarnak. S aki a legdúsabb magyarnak született és kinek már semmi sem jutott, ment, menetelt a nincstelenség magyarjaival. Nincstelenség — ez a magyar sors, magyar történelem, igaz magyar poéta sorsa.

Ady [...] Erdély és Magyarország határán született. Határon született és határelétűvé vált.

S nem egy értelemben. Határelétű volt az Időben. Az európai szellemiségben beletűzesedő magyar XVI. század történelmi ellenzékiességével születő és belőle alakuló progresszív magyar hagyomány fényeit, a protestáló hit, magyar Kálvinjainak megőrzött tüzeit ő lobbantotta újra a kései korban lángra; a haladás magyar hagyományának újrajött Apácai Csere Jánosa, Bolyaija, Szkhárosi Horvátja, Heltai Gáspárja és Juhász Pétere volt. És ő volt a folyó és fejlődő, a nővő történelem fénymagja, magyar népe súlyos történetének kristályosodása, a megragadó és elmúlhatatlanul örök jegecesedés és irány, a felejtetelenség és süllyedő történelemből örök nemzeti jellegül fennmaradó zárandokhely, búcsú és vigasz és halhatatlanság. Szimbólum volt, név, élet, fogalom, mely századok sorsát, szeszélyét, szellemét, világát jelenti és újból és újból felvillantja; foglalat, kifejezés, eszköz, minden volt: Verecke dicsősége, Vazul, Koppány és István király együtt, Bánk úr és Tiborc, Dózsa György, kurucok, bujdosó bánata, honvágyas Julián barát és Körösi Csoma Sándor, Berzsenyi és Csokonai, magyar szó és fájdalom a Halotti Beszéd óta. Benne buzgott fel újból urak kivert szolgálnepe, a Werbóczi áldozata, közjogi kátyúk kivertje, a jobbágy-magyar, zsellér-magyar örök hangja volt. Tiborc és János vitéz, magyar valóság és magyar tündéralom — e két magyar lehetetlenség között vergődő, élő és igaz magyar éltsors volt az Ady-élet.

A jogaiból kitudott, vesztett birtokú magyar parasztságot és az öntudatosodás felé emelkedő munkásosztály emelte szívéhez, véreit, a dübörgő ezreket, mert csak a forradalomtól, a nincstelenség lázadásától várta népe jobb életét és a jövőt. Határelétű volt, nagy választó és betetőző, a XIX. és a XX. század gránicán ő volt a legéberebb strázsza, ő volt a megénekelt Vagy-Vagy, a most vagy soha. Isten hársónáján harsogta ezt, de a fülek Werbóczi óta hallgattak és süketek voltak. Kaszinó-ország, táblabíróvilág, pipafüst, Gotterhaltés magyarság, vagy tulipános, talmi magyarság — ugyan ki hallotta volna és ki látta Adyt?

Határelétű volt Ady térben is. Benne szuggeráló erővel és hatalommal rombolt a történelmi magyar fátum: keleti fajta nyugatvágyának választó alternatívája. Kelet-Európa kelepcéjében, Kelet és Nyugat átlójában, búzásszekerek tövében élő nép nyugatnéző szemmel, a Volga menti lovas kacagányával, a vállán: milyen tragikus sors, milyen törés, milyen kettősség, milyen lélekhasadás, milyen sorsos földrajzi rendelés. Határelétű a magyar, és a határelét insége és fensége Adyban dobolta a leggrandiózusabb riadót. Maradni, vesztegelni, vagy menni, nyugati hívő szóra, mert megállni annyi, mint elveszni, tehát menni! Nyugattal — így prédikált, kései magyar Kálvin Erdmindszenten, Váradon és Párizsban, mert látta az úri ország, hogyan pusztít és pusztul. Megállt és marad az úri Hunnia.

Térbelileg meghatározva is határelétű volt Ady, mert magyar volt és hívta helyéből, a határról a magyarságot, hogy ittassodjon a nyugati napfényben ős Napkelet népe, nyugati kultúrával diszeskedjék, mert tudta, hogy a helyben maradás halál: a germánság sorsához kapcsolt magyar a germán dicsőség vagy germán romok alatt pusztult el. Így is, úgy is pusztult.

„Neki örökölt fájdalom és kergető láz volt a magyarság” — írja Szabó Dezső. Az örökölt fájdalom, a jobbágyi fojtott féles és fájás volt, az ítéletes törvények helyes szolgasors; évszázadok síró fájdalma búgott lelkében és a kergető láz: a dac, a gyász, a gyűlölet, a harc a jogok,

javak és jussok birtokosai ellen. Az örökölt fájdalom úzte harcra és harcolt és menekült is, ha a kergető láz és sirás már fojtotta.

Menekült és sehol semmi segítség. Ezer kín között látta a magyar történelmi integritás végzetét, a biztos hullást, mert az örökölt magyar fájdalomra gyógyulást nem hozott az új kor és új időknek új dala sem, és a kergető láz csak keveset lázított. Sok volt a Werbőczy és erős volt a szavuk. Ő sioni hangon sirt és mindhiába. Menekülés volt minden: Isten, kétség, bor, nő, kik testét-lelkét megsebeztek.

Menekült és száműzött volt s ebben is és mindenben magyar Dante volt, aki egymaga botorkált a grófi szérűkhöz pályvázott agrárországban. És dühödt Danteként átkozta a valót és teremtett magának szimbólumokat, egy mítosz-világot, hogy a mítosz-világban mutathassa meg a bűnöket, a bűnösöket és a bűnösök bűnhődését. S maga az Ady-élet már nem is egy ember élete volt csupán, nem emberi határokkal mérhető élet volt, hanem eleve elrendelt és küldött szimbolikus élet — így hitte Ady és így van ez ma is — csodák föntjén futó különb élet volt, és csoda lehetett az is, ahogyan Ady nézhette a tulajdon, ezer sebből vérző életét, mintegy önmagán kívülről, az életét, amelyben egy faj sorsa, fájdalma és láza fuldokolt. Futni kellett, loholni, mert a végzet rejtőzött ebben a magyar sorsú életben és az élni akaró Élet nem akarta a Halált. Azért volt ő a Halál rokona, mert az Életet akarta és nem élhette. Harcolni kellett másokért, milliányi másokért, akiknek visszaverő tükre volt Ady. Ezért volt „muszáj-Herkules”. Hogyne kellett volna szerelem, veronál, vers, menekülés honról rejtett vonaton és hát nem kellett-e vajon és nem volt-e természetes az adys „homály” és „érthetlenség” szerelemben, versben veronálban, amikor bújni kellett a buta valóság előtt.

Ady nem a tények, tárgyak, törvények költője, hanem a titkoké, a távoloké, a tilalmaké és ezeken túl jutott el a végső, ős tényig. A legnagyobb titok: az Élet s Ady mindig az Életet kereste, a halálban is, mert élet és halál: egy. Az Élet: mondhatatlan és örök titok és e titok csak új és más titkokkal közelíthető. Nem a tudott, ismert s megálmodott álmú szavakkal megnyerhető, hanem már mágikus sejtelmű képekkel és jelekkel festhető dantei mélységnél is mélyebbre megy Ady oda, ahol az Élet leveti földi saruját és minden földi formát és határt hátrahagy, utána megy a menekülő életnek, a személytelenség végső grádicsán túl és lebeg dolgok és jelenségek mögött és a dolgok és jelenségek, szavak, jelentések és értelmek geneziségt tapogatója. Ady azért „érthetetlen”, mert minden addig volt nál mélyebb mélységű. Telhetetlen, aki meglopja a teremtés tűzét és részt kér Isten istenségéből. Letépi a szavak fátylát, mint lihegő, buja szerelmes és turkál a nyelv ős-meotisz-forrásában, a nyelv teremtő kráterében, titkokat les, pogány titkokat szív a szavak ópiumából, mély ölekbe fúrja szatírszemét már-már aléltan a megtett út borzalmas szépségétől, a szó jelentőségének misztériumát vágyja megtalálni, hogy kifejezhesse a mondhatatlan titkú Életet. És így toldja meg a szimbólumok kertjét.

Ady nem filisztereknek való. „Én nem leszek a szürkék hegedüse” — így szólt, amikor jelentkezett. Aki belép az Ady szimbólumok alvó Csók-palotájába, hagyjon föl minden földi fékkel és mértékkel. Minden verse egy univerzum. Lehetnek jó versei és vannak rossz versei, mint más költőnek, de nála minden szónak végtelensége van, az Ady-éneken keresztül látott végtelenség. Hogy kifejezhesse a szavakkal nem mondhatót: szimbólum-palástot ölt. De a szimbólum Adynál nem egyszerű helyettesítés, képátvitel, hanem tudatos, teremtő cselekedet. Hogy eljuttott az Életnek geneziséhez, látta a teremtés műveletét, csodáját, látta, hogy ami létezően van: a jelenség, nem valójában, hanem csupán jelenségében, átlényegítésében fejezhető ki a nyelv eszközeivel, szimbólumokban.

Az Ady-szimbólumok nem önkényesek, nem talált csillogó holmik, hanem szerves, szilárd kapcsolatban élő valóság. Csaknem pozitív alapon nyugvó álomnyelvet teremtett, biztos, állandó szimbólum-szótárt.

Adynál a szimbólum: valóság. „Minden tudat és gondolat: valóság” — írta Ady híres Petőfi-tanulmányában. A dolgok jelentősége előtt áll Ady, hiszen élete is átlényegülés volt, jelentés, szimbólum. A dolgok lelkét kutatja. A szerelemben is, amely olyan végzetes sebeket ejtett rajta, nem az ölelés jelenlétének és fizikailag és időben érzékelhető hús-vér valóját izlelte és szerette, hanem a szerelem szimbólumát, átlényegítő jelentését: az istenülő vágyat. Az Ady-világ túl van az érzékletek és érzékelhetőség legmagasabb Olümposzán. Nyelve magyar nyelv, de aki Szabolcskát olvassa és Herczeg Ferencet, az ne közelítsen Ady magyar írásához. A poéták különbségei is leírnak, regélnék látottakat és látomásokat. Adynak nincs leíró verse, az ő versei „ha jók, vagy rosszak, az érzések drámái, a belső rettenet jajai”, mint maga jelentette ki költeményeiről. Nem a meglátott világ az ő költészete, hanem az Ady-vízióknak a világba vetített mitológiája; jelenségek és történéseknek lelki színekre bontott asszociációi. Lelke, mint királyvíz, felbontotta a tárgyi világ szervességét és lebuktatta az Ady-lélek tudatalatti és csaknem életfölötti reminiszenciái közé: a lélek fronszorozó területére. Ady elvette a tárgyak kontúrját, a valóság felfogható dimenzióit és mindent a mámoros lelki fürdőjében megfürdetett és metafizikai képben látatott.

Ady a Teljes Költő, akinél szerelem, politika, emberség, haza, fajta, osztály egyetlen égboltozatban dübörgő rendszer volt. Ez a nagy, legnagyobb önző ember érezte legfájóbb, feleszméléssel az Élet hívságait, a csodákat és a kis semmiket, e kietlen kontrasztokat, az Élet ajándékait, a mérsékelt csodákat, s ezért volt ő Észak-fok, honnan már közel az Isten. Mindig ott járt, túl az Észak-fokon, s verse ezért mindig messziről jön; harsónásan. Görög romok között és fáklyák között, koboldos éjfélen, lidérces zene, — mintha így s ezt hallanók, ha szól az Ady-dal. Nomád nábob, aki a Hortobágyon, a Puszta szórja kincses gyémántjait. Ady csak önmagának verselt göggel, „én meg akarom csinálni a lírát”, így írta adys dolyffel. Nem újjáteremteni, nem új hangokkal új vizekre vinni, de egyenesen az Ady-tengerből felmeríteni a lírát.

„Ady költészete a magyarság megújult hite — írta Szabó Dezső —, az élethódítás egyetlen programja. Az Ady költészete az egyetlen szent ébredőmagyarság. Mert úgy állítja be a hátralökött fajt az emberi haladásba, hogy sajátos erőit a leggazdagabban fejtheti ki.”

És tovább: „Utolsó nagy hullám a magyar faj életakarátának, mely Dózsa Györggyel kezdődik és a Martinovicsokon, Petőfiekben keresztül benne érte el legvilágosabb kifejezőjét.” Adyt tépték, cibálták, megkövezték. Mert igaza volt.

Mert Ady olyan volt, amilyennek Ignóus látta: „az az érzésem volt mellette, mintha volna, ha kívül állnék a világegyetemen s éteri sodrával a földteke száguldana el mellette. Valahová a semmibe, a többé meg nem találhatóságba, egy nagy zúgás emlékét hagyva maga után.”

Üldözték, mert megkiáltotta a magyar Rémet, az urak uralmát, a mindent elnyelő feudaizmust, üldözték, mert ő volt „a magyar bánatok legvertebb siratója”.

o

Legnagyobb bűnéül a „hazafiatlanságát” rótták fel ravasz rókák. A Híd Könyvtár Ady-számában Adynak éppen e „hazafiatlan” verseit állítottuk glédába és hívtuk tanúkul, hogy milyen is volt Ady „hazafiatlansága”.

Nemcsak a magyar irodalom, hanem a nagy költő jó és hű barátai szerint az egész világirodalom nem mutat fel még olyan poétát, akiben az egyén és a fajta egybeolvadása olyan teljes, olyan élményes, olyan meghatározó erejű lett volna, mint Adyban. De az ilyen hazafiság nem vásári és nem vezércikk honfíbu. Ez eget-földet rázó fájdalom volt, a nép, a gyenge, a szánnivaló, kismemizett, örökké vérző nép ezeréves megcsalatlanságának, könnyének, verejtékének, minden dolgozó

minden panaszának egész vállalása és belényegülő velefájása volt. Népe romlásán jajongó költő volt, igazi úrdölyfi duhaj kedvén romló szegény, taszított proletárnép sorsán síró ember volt, a népi magyarság politikai pusztulásán javjeszékélő próféta volt. Ő, zord dühű és átkozódó, öszövétségi erejű, prédikátor, kinél a hazaszeretet úgy merült a gyűlölet gyilkoló szózataiba, hogy a szeretet legkinzőbb fájdalomát érezte. Ezer-szer vallja sorsát a magyar sorssal egynek. Életét odavetette a rohanó sínek elé, és úgy ragadta meg görccsösen küllőit a szent kerékeknek, a halálos küllőket, hogy népe előtt ő hulljon előbb a semmibe.

Büszke magyar volt, akiben a magyarság egy volt az európai horizonttal, a szélesen, ölelőn egész emberséggel. Önmagában látta egész népe sorsát pusztulni, ez volt alapja, vétké, terhe, indítója politikai és társadalmi vallásának. Önmaga pusztult magyar bűnök sokasága láttán, tudta, így rohan egész népe — mások bűne miatt — a szüllyesztő sír felé.

A bűnöket nem mossa le semmi, csak a forradalom. Csak egy forradalom, amely felé rohant az ország, csak az mosdathatja napos-fényesre a szenvedő, dolgozó népet, így énekelt és így volt Ady igaz forradalmár.

Forradalmas volt Ady egész emberi és egész költői alkatában. Pétőfiről írta, hogy 48-ban ő volt az egyetlen, aki igazán tudta, hogy mit akar és hogy mit kell tenni. Adynál jobban a századforduló Magyar-országában senki sem tudta, hogy mi fog következni. A misztikus hangon énekelt versek a legreálisabban rajzolták fel a bukást, amelynek el kellett következni, nem a háború miatt, hanem a feudális ország bűnei miatt a dolgozó néppel szemben. Lira és ember egy volt Adyban, forradalmi líráját a forradalmis Ady határozta meg. Ezért nem kellett a feudális Hunniának, ezért „adta el lelkét a zsidóknak”.

Ady a dolgozó, szociális lelkiismeretű magyar ifjúságé, azé az ifjúságé, amely Adyban él, vele, általa, Igéiben Igéiért, mert Ady a magyar jövő, emberien, szabadon, szélesen, demokratikusan, szívet-el-mét dobogató emberséges, jobbágyszabadító szép magyar jövő — ez a jövő Ady Endre álma és valósága.

(Híd, 1939. október)

Ady Endre: Temetés a tengeren